

ГУЛАГ (Головне управління таборів; рос. — Главное управление лагерей) — єдина табірна система СРСР. Повна назва — Головне управління виправно-трудових таборів і трудових поселень НКВС СРСР. Створене постановою ЦВК і Раднаркому СРСР від 10 липня 1934. На той час управлінський апарат ГУЛАГу нараховував понад 300 осіб. Його начальником призначено М. Бермана, який до того очолював структуру, що передувала ГУЛАГу, — Головне управління виправно-трудових таборів ОГПУ, реорганізоване у зв'язку із утворенням НКВС СРСР. 27 жовтня 1934 новою спільною постановою ЦВК і Раднаркому СРСР до складу ГУЛАГу передано виправно-трудоі установи Наркомату юстиції — будинки ув'язнення, ізолятори, виправно-трудоі колонії, бюро примусових робіт. ГУЛАГ виконував такі важливі для режиму завдання, як ізоляція ненадійних елементів і їх використання у якості дешевої робочої сили; переміщення, у разі потреби, цієї сили з місця на місце, відкриття нових табірних комплексів; періодична ліквідація певних категорій в'язнів. Наприкінці 30-х — на поч. 40-х рр. у структурі ГУЛАГу створено низку спеціалізованих головних управлінь — «Дальстрой», «Гидрострой» та ін. Шляхом створення «шарашок» — закритих науково-дослідних установ, у яких працювали ув'язнені вчені, конструктори й інженери, зокрема і [С. Корольов](#), тут було зосереджено переважну більшість науково-дослідницьких робіт, що проводилися для військових потреб. Завдяки нещадній експлуатації ув'язнених ГУЛАГу, серед яких значний відсоток становили українці, збудовано [Дніпрогес](#), Біломорсько-Балтійський канал, м. Комсомольськ-на-Амурі тощо. Табірні комплекси ГУЛАГу (на серед. 40-х рр. — декілька сотень), підпорядковані безпосередньо Москві, були розкидані по всій території СРСР.

Після смерті Сталіна 28 березня 1953 ГУЛАГ передано у відання Міністерства юстиції СРСР, 28 січня 1954 —

МВС СРСР, у складі якого 25 жовтня 1956 створено Головне управління виправно-трудових колоній (від 27 березня 1959 — Головне управління місць ув'язнення), розформоване 1 травня 1960.

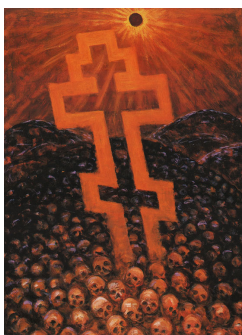
Див. також [Біломоро-Балтійський табір](#).

Рекомендована література

1. Солженицын А. Архипелаг ГУЛАГ // Собрание сочинений А. И. Солженицына. Т. 5–7. Париж, 1980;
2. Росси Ж. Справочник по ГУЛАГу: В 2-х ч. Лондон, 1987, Москва, 1991;
3. R. Stettner. «Archipelag GULag»: Stalins Zwangslager – Terrorinstrument und Wirtschaftsgigant. Entstehung, Organisation und Funktion des sowjetischen Lagersystems 1928–1956. Paderborn; München; Wien; Zürich, 1996;
4. Шаповал Ю., Пристайко В., Золотарьов В. ЧК-ГПУ-НКВД в Україні: особи, факти, документи. К., 1997;
5. Гулаг. Коллекция картин. Художник Николай Гетман, бывший узник Гулага: серия картин, посвященная советской пенитенциарной системе. Вашингтон, 2001;
6. Епплбом Е. Історія ГУЛАГу / Пер. з англ. К., 2006;
7. Пилявець Ю., Пилявець Р. Виправно-трудоі табори та колонії на території УРСР в умовах голоду 1946-1947 рр. // Український історичний журнал. 2013. № 6;
8. Кісь О. Українки в ГУЛАГу: вижити, значить перемогти. Львів, 2017;
9. Данильчук В., Михальчук Р. Нормативно-правові основи функціонування системи відбування покарань у виправно-трудових таборах ГУЛАГу // Intermarum: history, policy, culture. 2022. № 10.

[Ю. І. Шаповал](#)

Фотоілюстрації

Бібліографічний опис:

ГУЛАГ / Ю. І. Шаповал // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-24567>. – Останнє поновлення : 2023.

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).